

## RIGHTS AS EXPERIENCES

---

**Elitsa Kumanova**

Associate Professor in Theory of law and state, PhD

Angel Kanchev University of Ruse, BG

E-mail: [ekumanova@uni-ruse.bg](mailto:ekumanova@uni-ruse.bg)

**Abstract:** *The essential characteristic of law as a measure of social freedom elucidates why human rights are metamorphosing as a methodological key of contemporary legal concepts. The modern theories of human rights consider that the biosocial essences of human beings predetermines the recognition and guarantee of a wide range of personal, political, social and cultural rights..*

**Keywords:** *protection of rights, human rights*

**JEL codes:** K14

Терминът “субективно право” се използва едновременно със симетричния и противоположен термин “обективно право”. И в двата случая говорим за “право”, т. е. налице е терминологично съвпадение, което ни кара да мислим за принципна родова близост и общ генезис на означаваните понятия. Неслучайно на латински език “jus” означава едновременно и обективно, и субективно право.<sup>1</sup>

Субективното право традиционно се разглежда като антитеза и корелат на обективното право. Извън неговата съотносимост и съпоставяне с обективното право то няма смисъл и оправдание.<sup>2</sup> Ако обаче се опитае да разделим позитивното право на обективно и субективно и разглеждаме обективното право като съвкупност от норми, а субективното право като отражение на нормите ще получим противоречив извод. Субективното право, което възниква за субекта в процеса на реализация на нормите, няма битие на норми. А след като позитивното право е съвкупност от норми то субективното право остава извън него. То не е право. Така следва, че правото е „обърнато към личността с някакво свое отражение, а не с изначалната си същност”.<sup>3</sup> Връзката между обективно и субективно право е другаде. В процеса на своето регулативно действие правото напуска своята абстрактност и влиза в реална връзка с реални субекти. Човекът, от своя страна, не може да се прояви като субект на правото без условията, в които го поставя самото право.

Конструкцията на субективното право представлява един юридически модел на човешко поведение. Съзнателното поведение е целенасочено. Целите се отнасят до задоволяване на интереси като осъзнати потребности. От тази гледна точка субективното право изразява признатия интерес на своя титуляр.

Съзнателното поведение е и волево. Волята е необходимото средство, което насочва поведение към постигането на целите. В този аспект субективното право изразява признатата възможност на своя титуляр да упражни своята воля. Така чрез субективното право интересът се свързва с волята, а волята се обуславя от интереса.

Субективното право е теоретична конструкция, въведена в Новото време от буржоазната правна наука. През XIX век учените-юристи формулират и извеждат различни теории относно субективните права, като акцентират върху едната или другата страна на модела. Така, според естественоправната теория субективното право възниква и съществува, защото предписаното от него поведение е морално оправдано и произтича от природата на човека като биосоциално

---

<sup>1</sup> Тенденцията за изследване на категорията “субективно право” има своите корени в тълкуването на францисканския учен Уилям от Окам, който разграничава понятията ius и usus още през XIV век и поставя индивида в центъра на интереса на правната наука. Вж. Кели Джон. Кратка история на западноевропейската теория на правото. С., 1998, с. 106.

<sup>2</sup> Вж. Михайлова Михайлина. Теория на правото. с., 86-87.

<sup>3</sup> Пактам, с. 88.

същество.<sup>4</sup> За волевата теория субективното право представлява израз на волята на правния субект.<sup>5</sup> Теорията за интереса представя субективното право като правно защитен интерес.<sup>6</sup> В единия случай се формират теоретичните обяснения на правото като признат интерес – акцентира се върху мотивите и целите на поведението, а в другия случай се извежда волевата същност на субективното право. В действителност това са двете страни на едно и също явление.

С присъщия му плуралистичен метод Георг Йелинек обединява двете групи теории. Според Йелинек субективното право има два елемента – волята и интереса. Волята е формален елемент, а интересът – материален.

Субективните права са средство за задоволяване на потребностите и интересите на правните субекти. Потребностите и интересите са присъщи на човешката личност. Те са еманация на нейната биологична същност. Те произтичат от човешкия живот и човешката дейност. Потребностите и интересите се задоволяват не чрез права, а чрез блага. Основната човешка потребност според нас е общуването и комуникацията, взаимодействието и взаимното обмяне. Тя обуславя начините на последващо разпределение и обмен на блага, осъществяван чрез актовете на човешко поведение.

Въпреки застъпваните различни виждания обяснението на същността на субективното право се обвързва с поведението и дейността на правните субекти. Определящият признак на субективното право като модел на поведение е признатата свобода на действие на неговия носител. Така съвременната правна теория извежда същността на субективното право като призната, предоставена, отмерена свобода.

Субективното право следва да се разглежда като мяра на социална свобода.<sup>7</sup> Субективното право е юридически призната власт върху блага. Тази власт представлява свобода на волята да се вземат автономно, свободно независими решения. Поведението е свободно, властно спрямо блага като негов обект. Субективните права са едновременно правно признато средство за осигуряване на социални блага и възможност за избор на модел за правомерно поведение. Субективните права са юридическото измерение на признатата от позитивното право мяра за социална свобода. Свободата на волеизявление и поведение, гарантирана чрез субективното право е необходима както за автономията на субектите, така и за тяхното равностойно взаимодействие.”<sup>8</sup>

Едновременно с разрешаването на проблема за същността на субективните права, модерната правна наука търси отговор и на въпроса за неговото съдържание – какви са параметрите на свободно поведение.

В центъра на обяснението е юридическата възможност за позволено и гарантирано от държавата правомерно поведение, чрез което правния субект получава, ползва и се разпорежда със социалните блага. Субективното право е проявление на законовата воля, която поверява на лицето власт и възможност да действа, в съответствие с нея. Поради двустранния характер на регулираните от правото обществени отношения, субективното право като власт е насочено и към насрещната страна в правното отношение. Смисълът на субективните права като модел на правомерно поведение е в рефлексията на “правнонормативната необходимост да се изпълнят правни последици”,<sup>9</sup> а те са обвързани и с поведението на другата страна в юридическия дискурс. Още Йелинек сочи, че волевата страна на субективното право съдържа позволение и възможност. Позволениято се отнася до извършването на волеви действие за

<sup>4</sup> Вж. Бойчев Георги. Правова държава. с. 62, 63. Георги Бойчев счита, че естествените права могат да се разглеждат като ценностно явление, чието отразяване в правни актове характеризира правовото общество и правовата държава. Правова е тази държава, в която естествените права са ефективно защитени и гарантирани. Според него естествените права нямат нормативен характер, не формират отделна естественонормативна система и затова те се вписват в различни нравствени, религиозни, традиционни, правни норми.

<sup>5</sup> Ташев Росен. Обща теория на правото. с 219.

<sup>6</sup> Вж. пак там.

<sup>7</sup> Вж. Стоилов Янаки. Автореферат ... с. 3.

<sup>8</sup> Вж. Стоилов Янаки. Автореферат ... с. 11.

<sup>9</sup> Вж. Ганев, В. Субективни права и тяхната същност според индивидуалистични и отрицателни теории върху юридически личности. В: Венелин Ганев. Трудове по обща теория на правото. С., 1998, . 392-393.

постигането на тези интереси, а възможността касае искането, способността да се извърши едно действие и бездействие от друго. Това искане представлява ядрото на субективното право, което в крайна сметка не е нито една воля, нито един интерес, а е позволение да се иска с оглед а един интерес извършването на правнорелевантни деяния. В крайна сметка същността на субективното право се свежда до възможността даден правен субект да изисква от друг едно правно релевантно поведение. Неговият носител може да изисква достатъчно настоятелно определено насрещно поведение от страна на друг правен субект, както и евентуално намесата на властите, за да помогнат за задоволяване на изискванията му.

Най-голямо разпространение е получило схващането, че субективните права са средство за задоволяване на потребностите и интересите (считани за осъзнати потребности) на правните субекти. Потребностите и интересите са присъщи на човешката личност. Те са еманация на нейната биологична същност. Те произтичат от човешкия живот и човешката дейност.

Потребностите и интересите се задоволяват не чрез права, а чрез блага. Основната човешка потребност според нас е общуването и комуникацията, взаимодействието и взаимното обмяне. Тя обуславя начините на последващо разпределение и обмен на блага.

Венелин Ганев счита, че проблемът за субективните права има научно значение както сам по себе си, така и като методологическа основа на теории, свързани правните субекти и реализирането на правните норми. Изясняването на същността на субективните права води до тяхното изучаване през призмата на личните и колективните нужди и интереси, личната и колективна полза, правната власт или субективната воля, което става на три отделни нива - психологическо като емоционални преживявания и психологични рефлексии; социологическо, което търси причинната връзка между потребностите и действията за тяхното удовлетворяване; етично-нормативно като ръководни начала на личната и обществената дейност.<sup>10</sup>

Етично-психологическата същност на субективните права се заключава в преживяването на психологични и етични рефлексии на преживяна правно-етична необходимост от приложението на правните последици на правомерната дейност на юридическите личности. Тя е основната, първичната същност, доколкото субективните права са даденост на етичното правосъзнание, защото зависят и се оформят от преживяването на етично-правни норми и етично-правната необходимост от тяхното приложение към проявени юридически факти. Тази първичност на преживяната правна норма влияе от една страна върху изпълнението на правните последици, а от друга страна върху изискването за изпълнение на правните последици.<sup>11</sup>

Тази етично-психологическа същност на субективните права не намира отражение в създадените до момента теории. Различните схващания относно субективните права като правна сила за покровителстване на интереси; като правно покровителствани интереси, въздигнати от правната норма като цел и задоволявани чрез съответна воля; като правни рефлексии на установени правни задължения, включени в обществени отношения за задоволяване на нужди и интереси, използват психологични понятия само със спомагателно значение. Използването на понятието интерес като основен инструмент за обясняване на субективните права също игнорира неговите психологични елементи. От друга страна използването единствено и изключително на етично-психологични категории не отчита действието на правните норми като обективен валиден критерий за възникването на субективните права.<sup>12</sup>

Етично-психологичната същност е особена категория от взаимно зависими лица и точно между техните взаимно зависими съзнания и взаимно зависими постъпки за проявяване на правни последици към възникнали юридически факти по силата на правна норма. Тази същност от своя страна поражда етично-социологическата същност, с която се намира във

<sup>10</sup> Вж. Ганев, Венелин. Целта като обяснително начало на правни дадености и правни понятия. В: Венелин Ганев. Трудове по обща теория на правото. С., 1998., с. 314-324

<sup>11</sup> Вж. Ганев, Венелин. Субективни права и тяхната същност според индивидуалистични и отрицателни теории върху юридически личности. В: Венелин Ганев. Трудове по обща теория на правото. С., 1998., с. 374 и сл.

<sup>12</sup> Вж. пактам, с. 381-384

функционална зависимост. Етично-социологическата същност на субективните права е пречупена през призмата на социалното обективизиране на индивидуалното съзнание. Това обществено обективизиране и превъплъщаване на психологични рефлексии, образуващи етично-психологичния пласт на субективните права е иманентно свързано с тяхното битие. Това разбиране според Венелин Ганев се проявява най-ясно в концепцията на Дюги относно субективните права като субективни правни положения, установени като рефлексии на приложението на правни правила, произлезли от обществената солидарност и насочени чрез съответна воля и юридически актове като обективна правна власт към приложението на правни правила.<sup>13</sup>

В заключение Венелин Ганев обобщава, че за да се постигне цялостно изследване на субективните права е необходимо да се вземат предвид и етико-психологичната и етико-социалната им характеристика. Той определя субективните права като „етико-психологични рефлексии, обществено кристализирани и обективизирани в съответни обществени взаимно зависими положения, които възникват и се установяват в нашето творческо съзнание като отражение от правнонормативната необходимост да се изпълнят правни последици, прикрепени към проявени вече юридически факти по силата на правната норма, и които са насочени към очакване, евентуално към изискване да се изпълнят посочените правни последици.“<sup>14</sup>

Това обширно и изчерпателно определение според нас дава насоката, в която се развиват следващите теории и концепции за същността на субективните права. В желанието си да даде подробно и пълно обяснение и характеристика на субективните права Венелин Ганев посочва освен признаци, разкриващи тяхната същност и елементи от тяхното съдържание. Така постепенно в българската доктрина се възприема подхода да се изследва съдържанието на субективните права, чрез правомощията, които ги съставят и чрез които се осъществяват. Така едновременно започва да се говори за същност и осъществяване на субективни права, които са две различни неща и не бива да се смесват.

4. В съвременната българска правна доктрина не съществува единно становище относно произхода и същността на субективното право, въпреки че се приема за неоспорима връзката на субективното право и правата на човека. Обединяващото звено между двете понятия са възможността за действие на собствено основание и съобразно собствената воля и осигуряването на правни условия за поставяне на правния субект в активна позиция.<sup>15</sup> Така едни автори приемат, че субективното право е израз на правна свобода и проява на собствена воля и избор. Други теоретици изследват същността на субективното право с връзката му с правните норми. Съществуват и концепции, които го разглеждат като поведение на правните субекти.

Тенчо Колев обвързва разкриването на същността на субективното право с поведението и дейността на правните субекти. Според него в юридически аспект „субективното право е израз на възможно поведение, гарантиращо му собствена дейност, свобода на избор, ползване на материални и духовни блага и възможност да се изисква определено насрещно поведение.“ В центъра на същността на субективното право е юридическата възможност за позволено и гарантирано от държавата поведение, т.е. юридическата възможност за правомерно поведение, чрез което правния субект получава, ползва и се разпорежда със социалните блага и ценности. “Субективното право е проявление на законовата воля, която поверява на лицето власт или възможност да действа, която съответства на тази възможност. Неговият носител може да изисква достатъчно настоятелно определени престации от страна на друг правен субект, както и евентуално намесата на властите, за да помогнат за задоволяване на изискванията му.”<sup>16</sup> Субективното право е израз на юридическата свобода на правния субект, която включва три

<sup>13</sup> Вж. пактам, с.385-392

<sup>14</sup> Пактам, с. 392-393

<sup>15</sup> Михайлина Михайлова. Теория на правото. С., 2002., с. 105

<sup>16</sup> Вж. Тенчо Колев. Правни отношения и правни връзки. Благоевград, 1997, с. 97-99

взаимнообусловени елемента – възможност за положително поведение, възможност да се изисква изпълнение на юридическо задължение, възможност за защита при неизпълнение.<sup>17</sup>

В правната теория е разпространено и разбирането, че субективното право възниква на основата на правната норма, т.е. че субективното право е производно от обективното право. Първоначално съществуват правни норми, а от тях произтичат и логически се извеждат субективните права. Според Росен Ташев “субективното право е валидно в рамките на определен правен ред индивидуално правило за поведение, приложимо към конкретен правен субект и изразяващо неговия правен интерес.”<sup>18</sup> Основен елемент на дефиницията е правило за поведение, а не възможност или мяра, които по същество са неопределени и неопределими понятия.

Чрез използването на понятието “правило за поведение” Р. Ташев показва принципните сходства между субективните права и правните норми и тяхната роля в правния ред. Субективното право получава от правния ред юридическа сила – изпълнимост и санкционна защита, осигуряваща чрез правни средства принудително изпълнение.

Субективните права възникват в резултат на съвместното действие на правните норми и правните принципи. Това възникване не е автоматично, а чрез признаване на общата съгласуваност на правния порядък. Чрез акта на признаване субективното право получава юридическа сила и възможност да действа като юридическо правило за поведение, съвместимо с правопорядъка.<sup>19</sup> Всички правни субекти трябва да се съобразяват с неговата общовалидност, а не вътрешно да “преживяват” какво могат и какво следва да извършат.

Това откриваме и при опита да се разкрие структурата на субективното право, да се изясни от какви взаимнообусловени елементи – правни възможности и правомощия - се състои то. В българската правна доктрина господства становището за наличието на триелементна структура. Според Димитрина Милкова “тези три възможности се определят по следния начин: право на титуляра на субективното право да изисква определено поведение от правно задължено лице; право на собствено активно поведение на оправомощеното лице и притезание.”<sup>20</sup> Тенчо Колев счита, че “възможността за позволено и гарантирано от държавата поведение включва три взаимнообусловени елемента: възможност за положително поведение, възможност да се изисква определено поведение от друг субект, изразяващо се в изпълнение на юридическо задължение; възможност за защита, възникваща при неизпълнение на насрещно юридическо задължение.”<sup>21</sup> Според Михайлина Михайлова “в своя класически вариант формулата на субективното право включва три правомощия, с уточнението, че правомощие е “конкретизирана” възможност за поведение: право на собствено поведение, право да искаш съответно поведение от задълженото лице, право на защита /притезание/ - право да искаш съдебна или друга юрисдикционна защита, когато е накърнено твое право /законен интерес/, когато задълженото в твоя полза лице не е изпълнило своето задължение, когато са причинение щети.”<sup>22</sup>

В руската теория на правото С. Алексеев счита, че субективното право се състои от три правомощия: право на искане, право на собствени активни действия и притезание.<sup>23</sup> Правото на собствени активни действия представлява възможността титулярът на правото сам да извърши юридически значими действия. Правото на искане се изразява юридически във възможността титулярът да изисква изпълнението или спазването на юридически задължения. Притезанието е възможността да се приведат в действие принудителните мерки за реализация на субективното право. При някои субективни права на преден план е правото на искане, при други – правото на собствени активни действия, а притезанието се проявява своята роля, когато е налице нарушаване на субективните права.

<sup>17</sup> Пактам. С. 95, 96

<sup>18</sup> Росен Ташев. *Обща теория на правото*. с. 223

<sup>19</sup> Пактам. С. 224, 225

<sup>20</sup> Димитрина Милкова. *Обща теория на правото*. С., 2001, с. 151

<sup>21</sup> Тенчо Колев. *Цит. съч.* с. 96

<sup>22</sup> Михайлина Михайлова. *Цит. съч.*, с. 98

<sup>23</sup> Алексеев С.С.. *Обща теория на правото*. Т. 2, с. 1985, цитат по Р.Ташев. *Обща теория на правото*. с.230

Това становище се критикува от Росен Ташев. Според него “съществуват принципи различия при действието на субективните права в юридическия живот, поради което е наложително да бъдат разграничавани различните негови форми. Невъзможно е ... чрез универсален модел или структура на субективното право да бъдат изразени съществуващите разнообразни форми на субективното право.”<sup>24</sup> “Общото понятие за субективното право е необходимо, за да отрази общите черти на това разнородно явление.”<sup>25</sup>

Невъзможно е да се намери универсална формула за субективното право, но е напълно възможно позитивното право да се дефинира като модел спрямо съществуващите обществени отношения, спрямо общуването и комуникацията между индивидите и техните общости; като модел на дискурс. Юридическият дискурс е модел на състояние, който преобразува фактическите обществени отношения. Той е „модел на съотнасяне между позициите на две страни с определени правни качества по повод конкретно правно благо.”<sup>26</sup> Правните субекти се включват като страни в диалога чрез своята воля, която е установена като обем и съдържание в правната позиция. Това съдържание има три форми – права, задължение и императиви.<sup>27</sup>

Когато субектите получават възможност за самоопределение на волята, те действат от позицията на свобода, техните права се дефинират като „юридическа власт върху благо”.<sup>28</sup>

Всъщност цитираните определения и дефиниции относно субективното право разкриват не само неговата същност, но и характеризират неговата реализация – фактическата възможност да се трансформират в действителност потенциалните възможности, заложили в правните норми. Именно тези възможности се състоят от три взаимосвързани правомощия – право на положителни активни действия на самия оправомощен, право да се изисква собствено поведение на задълженото лице, право на защита във връзка с нарушение на юридически задължения. Реализацията на субективното право е не толкова закрепване на възможност за правния субект, а материализация на субективното право, свързана с достигане и получаване на благо и задоволяване на интереса.

## REFERENCES

- Aristotel. (1995). *Politics*. Sofia: Open Society. (**Оригинално заглавие:** *Аристотел, 1995. Политика. София: Издателство „Отворено общество”*)
- Boychev, G. (1993). *Rule of law*. Sofia: Jurispres (**Оригинално заглавие:** *Бойчев, Г. 1993, Правова държава. София: Издателство „Юриспрес”*)
- Ganev, V. (1998). The purpose as an explanatory beginning of legal facts and legal concepts. Sofia: Sibi”, 314-324. (**Оригинално заглавие:** *Ганев, В. 1998. Целта като обяснително начало на правни дадености и правни понятия. В: Венелин Ганев. Трудове по обща теория на правото. София., Издателство „Сиби”, 314-324*)
- Ganev, V. (1998). Subjective rights and their essence according to individualistic and negative theories on legal persons. Sofia: Sibi”, 374-384. (**Оригинално заглавие:** *Ганев, В. 1998. Субективни права и тяхната същност според индивидуалистични и отрицателни теории върху юридически личности. В: Венелин Ганев. Трудове по обща теория на правото. София., Издателство „Сиби”, 374-384*)
- Dachev, L. (2004). *Legal Discourse* (**Оригинално заглавие:** *Дачев, Л. 2004. Юридически дискурс. Русе*)
- Kelly J. (1998). *A Brief History of Western European Theory of Law*. Sofia: Riva (**Оригинално заглавие:** *Кели, Дж. 1998. Кратка история на западноевропейската теория на правото. София: Издателство „Рива”*)
- Kolev, T.. (2015). *Theory of law*. Sofia: Ciela (**Оригинално заглавие:** *Колев Т. 2015. Теория на правото. София: Издателство „Сиела”*)

<sup>24</sup> Росен Ташев. *Обща теория на правото*. с. 231

<sup>25</sup> Пактам. с. 231

<sup>26</sup> Лъчезар Дачев. *Юридически дискурс*. Русе, 2004., с. 175

<sup>27</sup> Пактам, с. 203, 204

<sup>28</sup> Пактам, с. 208

Milkova, D. (2001). General theory of law. Sofia: Jurispres (**Оригинално заглавие:** *Милкова, Д. 2001. Обща теория на правото. София: Издателство „Юриспрес“*)

Mihailova, M. (2002). Theory of law. Sofia, Feneya, (**Оригинално заглавие:** *Михайлова, М. 2002. Теория на правото. София: Издателство „Феней“*)

Tashev, R. (2004). General theory of law. Sofia: Sibi: (**Оригинално заглавие:** *Ташев Р. 2004. Обща теория на правото. София: Издателство „Сиби“*)